

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата наук з державного управління, доцента, завідувача кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

МАТЮШЕНКО Олени Іванівни

на дисертацію **МУСАТЕНКО Віти Сергіївни**

на тему: **«Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

На підставі вивчення дисертації та публікацій Віти Сергіївни Мусатенко, слід зазначити наступне.

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертація Мусатенко Віти Сергіївни на тему «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми» є ґрунтовним і актуальним дослідженням, присвяченим одній із ключових проблем сучасного кримінального права. Умови сьогодення сприяють тому, що торгівля людьми продовжує існувати й набуває нових форм, зокрема через російсько-українську війну, призводить до міграції громадян України всередині країни та за її кордони, соціальної нерівності й економічної нестабільності. Ст. 3 Основного Закону проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Водночас закріплено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Стаття 43 Конституції України передбачає гарантію свободи й захисту особи, право на належні, безпечні та здорові умови праці, що є запорукою поваги до людської гідності, і встановлює пряму заборону примусової праці. Додатково ст. 28 Основного Закону забезпечує право кожного на заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

Робота зосереджена на вдосконаленні кримінальної відповідальності за торгівлю людьми відповідно до ст. 149 Кримінального кодексу України, враховуючи виклики воєнного стану, процеси глобалізації та цифровізації, а також міжнародно-правові зобов'язання України. Дисертація вирізняється методологічною конструктивністю, чіткою структурою та глибоким розумінням національних і міжнародних правових рамок. Вона пропонує вагомий

теоретичний внесок і практичні рекомендації, що робить її цінним доповненням до кримінально-правової науки.

Обрана тема дослідження є надзвичайно актуальною з огляду на те, що торгівля людьми залишається серйозним порушенням прав людини та транснаціональним злочином. Авторка переконливо демонструє загострення цієї проблеми в Україні через повномасштабну збройну агресію Російської Федерації, яка спричинила зростання вразливості населення, масову міграцію та появу нових форм експлуатації. Авторка в дисертації звертає увагу на прогалини в правовому регулюванні та правозастосуванні кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що узгоджується з євроінтеграційними прагненнями України та її міжнародними зобов'язаннями, зокрема в межах Палермської конвенції та Європейської конвенції про боротьбу з торгівлею людьми. Актуальність теми підкріплюється статистичними даними, які вказують на значну розбіжність між кількістю зареєстрованих правопорушень і обвинувальними вироками, що свідчить про системні проблеми в правозастосовній практиці.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на засадах доктрини кримінального права та кримінологічних основах.

Дисертація вирізняється значною науковою новизною, оскільки є одним із перших комплексних монографічних досліджень в Україні, що аналізує кримінальну відповідальність за торгівлю людьми після законодавчих змін 2018 року до ст. 149 КК України та в умовах повномасштабної збройної агресії, розпочатої 2022 року. Привертає увагу, ґрунтовний аналіз правової природи кримінального правопорушення та пропонує всебічний аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 149 КК України, у системному зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду і це є новаторським підходом до контекстуалізації торгівлі людьми в межах міжнародного кримінального права.

Цікавим моментом виступає дослідження нових форм торгівлі людьми, оскільки в роботі авторка ідентифікує та аналізує нові форми торгівлі людьми в умовах збройного конфлікту, такі як військова та репродуктивна експлуатація, які раніше не отримували достатньої уваги в українській науковій літературі.

Крім того, на високому науковому рівні автор в дисертації уточнює доктринальне розуміння об'єкта, об'єктивної і суб'єктивної сторін кримінального правопорушення передбаченого ст. 149 КК України та пропонує більш чіткі визначення таких понять, як «експлуатація», «уразливий стан особи» та «примус».

В роботі авторка акцентує увагу на основі порівняльного аналізу законодавства України та зарубіжних країн (Німеччина, Франція, Польща, Канада, США), а також практики Європейського суду з прав людини та пропонує ґрунтовні зміни до ст. 149 КК України, зокрема щодо уніфікації термінології, розширення переліку форм експлуатації та запровадження кваліфікуючих ознак, пов'язаних із вчиненням цього кримінального правопорушення в умовах збройного конфлікту.

Привертає увагу авторській підхід до проблемних аспектів кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми, серед яких: 1) відмежування від інших кримінальних правопорушень, які мають схожі об'єктивні ознаки (викрадення людини, незаконне позбавлення волі, втягнення в заняття проституцією); 2) особливості кваліфікації залежно від стадії його вчинення (готування, замах, закінчене кримінальне правопорушення); 3) конкуренція норм щодо вчинення торгівлі людьми, поєднаного з іншими кримінальними правопорушеннями (катуванням, зґвалтуванням, убивством); 4) відповідальність співучасників залежно від функціональної ролі в реалізації кримінально протиправного умислу (транспортування, вербування, надання засобів для переміщення); 5) розподіл відповідальності між організаторами та виконавцями, зокрема в транснаціональних злочинних групах.

Цікавим моментом виступає те, що за результатами здійсненого дослідження розроблено пропозиції з удосконалення кримінального

законодавства, зокрема запропоновано авторське викладення ст. 149 «Торгівля людьми» КК України в новій редакції.

Хотілося звернути увагу на всебічну методологічну основу дисертації, оскільки авторка застосовує діалектичний метод для аналізу складу кримінального правопорушення, історико-правовий метод для дослідження еволюції законодавства, системний аналіз для оцінки чинного законодавства та правозастосовної практики, а також порівняльно-правовий метод для вивчення зарубіжного досвіду. Крім того, статистичний метод використано для узагальнення даних про правопорушення та судові рішення за період 2020–2025 років, що додає дослідженню емпіричної обґрунтованості.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура є логічною та послідовною, що дозволяє чітко простежити розвиток аргументації від теоретичних основ до практичних рекомендацій.

Теоретичний внесок дисертації полягає в поглибленому аналізі кримінально-правової природи торгівлі людьми, уточненні її об'єктивних і суб'єктивних ознак, а також розробці авторської концепції вдосконалення кримінально-правових засобів протидії цьому злочину. Практичне значення роботи полягає в розробці конкретних пропозицій щодо вдосконалення ст. 149 КК України, які можуть бути використані в правотворчій діяльності. Зокрема, пропозиції щодо уточнення диспозиції статті, розширення форм експлуатації та запровадження кваліфікуючих ознак для злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, є обґрунтованими та актуальними.

Результати дослідження можуть бути використані в правозастосовній діяльності правоохоронними органами, прокуратурою, судами та адвокатами для підвищення ефективності розслідування та судового розгляду справ про торгівлю людьми. Крім того, вони мають значення для модернізації освітніх програм юридичних закладів освіти, що сприятиме підготовці фахівців із глибшим розумінням сучасних викликів у сфері протидії торгівлі людьми.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Дисертація за характером і змістом досліджених автором питань, без будь-яких сумнівів, є однією з перших в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, що присвячена науковій розробці теоретичних та прикладних проблем формування й обґрунтування комплексного дослідження проблем кримінальної відповідальності за торгівлю людьми, що і обумовлюють актуальність обраної теми як для теорії кримінального права та кримінології, так і для правозастосовної й законодавчої практики.

В роботі аргументовано необхідність удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за ст. 149 КК України шляхом: а) підвищення мінімальних строків покарань у виді позбавлення волі для кваліфікованих складів торгівлі людьми з метою унеможливити умовне незастосування покарання за такі злочини; б) процесуального забезпечення захисту потерпілих шляхом обмеження строку розгляду справи судом і гарантій недопущення повторної віктимізації; в) підвищення ефективності досудового розслідування через фахову підготовку слідчих, прокурорів.

Обґрунтовано автором в роботі доцільність законодавчого розмежування діяльності, що має ознаки ескорт-послуг (як форми надання платних супровідних чи соціальних послуг за взаємною згодою сторін), і дій, що становлять сексуальну експлуатацію, як складової кримінального правопорушення торгівлі людьми з ознаками вербування, утримання, переміщення. Запропоновано доповнити кримінальне законодавство нормою, яка диференціювала б кримінально каране втягнення в проституцію або торгівлю людьми від легальної, добровільної комерційної діяльності повнолітніх осіб у сфері ескорту, що не супроводжується примусом чи насильством.

Результати дослідження апробовано на шести наукових конференціях та круглому столі, що свідчить про активну участь авторки в науковій дискусії. За темою дисертації опубліковано 11 праць, зокрема чотири статті у фахових

виданнях, шість тез доповідей і одні матеріали круглого столу, що відповідає вимогам для здобуття ступеня доктора філософії.

Таким чином, дисертація Мусатенко Віти Сергіївни на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми» відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Мусатенко Віти Сергіївни на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми», водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Авторка в роботі аналізує судову практику за 2020–2025 роки, але було б доцільно глибше дослідити причини низької кількості обвинувальних вироків, зокрема у доведенні експлуатації чи ідентифікації потерпілих.

2. Запропоновані зміни до законодавства є добре обґрунтованими, але варто було б детальніше описати механізми їх імплементації в правозастосовну практику, враховуючи інституційні обмеження.

Ці зауваження не применшують загальної цінності дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку, а лише вказують на можливі напрями для подальшого вдосконалення. а також можуть бути враховані у подальшій науковій розробці проблематики дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Дисертаційна робота Мусатенко Віти Сергіївни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею, високоякісним науковим дослідженням, яка вирізняється ґрунтовним теоретичним і емпіричним аналізом, а також практичною спрямованістю.

Запропоновані авторкою рекомендації мають потенціал для вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики в Україні.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **Мусатенко Віти Сергіївни** на тему: «Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми» за своїм змістом відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»; є завершеною, самостійною кваліфікованою науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для юридичної науки; відповідає вимогам, визначеним Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами), а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації.

Дисертантка **Мусатенко Віта Сергіївна**, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за обраною спеціальністю.

Рецензент:
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат наук з державного управління,
доцент

Олена МАТЮШЕНКО